

УДК 72.01:111.852

к. арх., доцент **Коптєва Г. Л.**,
кафедра містобудування
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова

ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ МЕЖ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИХ КОМПЛЕКСІВ

Розглядається композиційна роль, морфологічні та семантичні якості просторових меж в архітектурно-містобудівному середовищі через естетико-емоційні аспекти їх сприйняття.

Ключові слова – просторові межі, візуальне сприйняття, архітектурна композиція, міське середовище, видовий кадр, художній образ.

Дослідження композиційної ролі просторових меж архітектурно-містобудівної структури є актуальним, оскільки межі служать суттєвим організуючим фактором простору, вони є невід'ємною частиною образу, який формується в свідомості людини. Функцією меж є тільки розмежування, в той час як її образ має безліч інтерпретацій – перегородка, зв'язка, перехід, поріг і т. п. Таким чином межа є сильним бар'єром, це скоріше «шов», уздовж якого міцно з'єднуються два простори. Архітектура якраз з'являється на межі зовнішнього і внутрішнього. Межа – це відчуття затишності, впорядкованості простору, орієнтації. Отже, виникає **проблема** невідповідності функції і образу меж в архітектурно-просторовому середовищі міста. Відповідно в науковому дослідженні поставлена **мета** – визначити прийоми формування просторових меж композиційної структури архітектурно-містобудівних комплексів через естетико-емоційні аспекти їх сприйняття.

У міській структурі важливим аспектом сприйняття простору є потреба фіксації просторових меж, початку і кінця, яка закладена в людині ще на рівні архаїчної свідомості, як архітектурне вираження ситуації зіткнення якісно різнорідних просторів у вигляді бінарних опозицій. Безперервність меж, близькість частин між собою, повтор ритмічних інтервалів, схожість, однорідність або гармонійна впорядкованість – ці якості полегшують сприйняття складного простору. Просторовими межами можуть виступати: міська забудова, лінійний парк, бульвар, огорожа, перепади рельєфу, межі середовища, малі архітектурні форми.

Більшість міських просторів зливаються, «перетикають» один в одного, складаючи безперервний ланцюг різних «галузей діяльності» і вражень. При

цьому просторові межі в міському середовищі або чітко не виявлені або взагалі відсутні, що ускладнює орієнтацію людини в просторі. Це ставить перед проектувальниками особливе завдання:

- вміти «розділити» засобами архітектури суміжні простори, що зливаються разом;

- знати прийоми «з'єднання», гармонізації не тільки функціональних процесів, але і вражень від різних куточків міста, що примикають один до одного.

Отже, **наукова новизна одержаних результатів** полягає в обґрунтуванні особливостей формування функціонально-композиційної організації архітектурно-містобудівних комплексів в аспекті сприйняття просторових меж містобудівних структур, які повинні увійти в основу універсальної методики проектування в умовах реорганізації міста.

Головним завданням архітектури є організація простору, створеного людиною для життя і діяльності. Людина оцінює світ візуально, порівнюючи його властивості: площинність, об'ємність, глибину і своє становище по відношенню до частини цього світу: ззовні або з середини. В першу чергу сприймаються розміри і форма обмеженого простору. Враження замкнутості створюється психологічно за рахунок спостереження об'єктів, що обмежують простір. Як вважає Ю. М. Лотман, «простір – це, напевно, найдавніша архаїчна мова. І це не лише те, що ми зараз усвідомлюємо як «простір», але це універсалія, за допомогою якої виявляються і етичні поняття. Основна ознака простору – це межа, «межа життя і смерті, межа честі і безчестя» [3]. Таким чином, відчувати простір означає мати почуття дистанції і меж.

Поняття «просторових меж» розглядали в своїх роботах такі теоретики архітектури як К. Лінч, А. Гутнов, В. Глазичев, С. Шубович, Б. Успенський, О. Явейн.

А. Гутнов виділяє два принципово відмінних методи організації відкритого архітектурного простору. Перший – створення замкнутого простору за допомогою архітектурних споруд, що розташовані по периметру, інший спосіб – постановка будівлі-пам'ятника, що створює навколо себе специфічне просторове поле, зону активного впливу межі.

Так Вандомська площа в Парижі, створена в 1699 році за проектом архітектора Жюля Ардуен-Мансара на честь Людовіка XIV, що з усіх боків обрамлена спорудами, має чіткі і жорсткі просторові межі. Таким чином, створюється контрастне співвідношення зовнішнього і внутрішнього, незважаючи на великі розміри площі, людина відчуває себе «всередині», в закритому статичному просторі. Обмеження з чотирьох боків застосовувалося

для візуального і просторового виділення сакрального або дуже значимого місця, всередині якого розміщувалося меморіальне або священне спорудження.

Площа Згоди в Парижі, за проектом архітектора Габріеля в 1755 р., не забудована по периметру будівлями. Тут немає чітко визначених меж, проте є монумент, який визначає навколо себе межі цієї площі. Луксорський обеліск видно з безлічі позицій, він є орієнтиром на далеких дистанціях, але в міру наближення до нього, набуває характерного значення, що організує навколо себе простір площі, створює межі, які візуально формуються в свідомості людини.

Розмиття просторових меж при відсутності жорсткого обмеження з будь-якої сторони, завдяки характеру прорізів або за допомогою пунктирної постановки елементів забезпечує зоровий і просторовий зв'язок внутрішнього і зовнішнього. При такому способі обмеження пропадає відчуття замкнутості, приналежності до конкретного простору. Периметральне або пунктирне обмеження простору можна проаналізувати на прикладі Національної бібліотеки Франції імені Франсуа Міггерана за проектом Домініка Перро. Для візуальної організації простору архітектору потрібні зорові акценти – чотири вежі, які розташовані по кутах, вони безпосередньо формують ансамбль і є межами всього комплексу.

Межами також можна вважати паралельні вертикальні площини, що формують простір між ними, який має яскраво виражену орієнтацію напряму, що лежить уздовж осі. Подібні межі створюють простір, який може вважатися перехідним з одного простору в простір іншого рівня.

Композиція з безлічі вертикальних площин і елементів може розмежовувати єдине поле архітектурного простору, створюючи ефект перетікання просторів один в одного. Таке поєднання елементів не утворює закритого простору, воно надає йому динамічності і збагачує образ сприйняття.

Кевін Лінч відзначав: «Плавні переходи зустрічаються значно частіше, а подвійність і невизначеність грає величезну роль, що забезпечує гнучкість і свободу вибору, яка породжена складним значенням. Провести розмежувальну лінію означає нерідко ускладнити доступ» [1]. К. Лінч відзначає амбівалентність просторової межі, тобто вказує, що вона є не тільки бар'єром, а скоріше «швом», який з'єднує частки міста. Також він виділяє шляхи, райони, вузли та орієнтири, інше значення яких є ймовірність бути межами.

О. І. Явейн розглядає властивості просторових меж як архітектурне вираження зіткнення неоднорідних просторів у вигляді бінарних опозицій. Він враховує, з одного боку, утилітарні функції меж, а з іншого, розглядає просторові межі як опозиції, такі як «організоване - неорганізоване», «суспільне - приватне», «обслуговуюче - обслуговуєме» і т. п. [4]. Таким чином, межа в архітектурі

розглядається автором як зазначена нерівномірність простору, а будова межі як структура, що моделює ситуацію зіткнення семантично неоднорідних просторів.

Б. А. Успенський у своїй праці «Поетика композиції» розглядає актуальність проблеми «рамки» в різних семіотичних сферах. Він визначає, що саме «рамки» – межі картини організують зображення і надають йому семіотичну значимість. Для того щоб побачити світ знаковим, необхідно перш за все позначити межі: саме межі і створюють зображення. Межі дозволяють виділити твір мистецтва з буденності; знищення меж робить твір мистецтва більш доступним і веде до зниження його образу [2]. Виділення речі з іншого світу – це її відмінність від усього іншого. Можна сказати, що пошуки сенсу речей пов'язані з розмежуванням.

Межа також може бути окремим простором – це перехід з одного простору в інший. Це простір особливого походження – він завжди визначаються не сам по собі, а іншими просторами – це перехід з одного простору в інший. Таким чином, межа сама по собі має самостійне значення: це особливий простір, що має як загальні топологічні характеристики, так і специфічні, зумовлені унікальністю. До більш складних різновидів меж можна віднести «пороговий простір» – це граничний простір між двома просторами-опозиціями (внутрішнім і зовнішнім, велико- і дрібномасштабним, просторами різних структурних рівнів та ін.). У семантичному плані цей простір – носій метафори драматичного зіткнення життя і смерті.

На підставі проведеного дослідження були сформульовані наступні

ВИСНОВКИ:

1. Межа сама по собі має самостійне значення: це особливий простір, що має як загальні топологічні характеристики, так і специфічні, зумовлені унікальністю.

2. Архітектурно-просторові межі володіють наступними морфологічними якостями:

- виділення простору чітким обмеженням (стінами, жорсткими межами);
- розмиття меж при відсутності жорсткого обмеження з будь-якого боку, завдяки характеру прорізів в обмежених структурах, або за допомогою пунктирної постановки елементів архітектури;
- відсутність явної межі, яка відчувається завдяки постановці будівлі-пам'ятника, доміанти, орієнтира простору, що створює так звану зону впливу;
- межа, що сама є простором, – «пороговий простір», який об'єднує різноякісні простори, а також простори різного рівня.

3. Архітектурно-просторові межі мають семантичні якості:

- смислова межа. Функцією межі є тільки розмежування, в той час як її образ має безліч інтерпретацій – бар'єр, перегородка, зв'язка, перехід, поріг і т. д. ;

– психологічна межа. Межі сприймаються людиною, в залежності від їх якостей, характер простору впливає на поведінку і відчуття людини, що знаходиться в ньому.

– межа, що володіє якостями «порогового простору».

– амбівалентність просторових меж. Такий тип меж дозволяє виявити різноякісні простори, наприклад: «верх – низ», «впорядковане – невпорядковане», «центр – периферія».

4. Межі є не лише значним організуючим фактором простору, вони також є невід’ємною частиною образу, що створюється в свідомості людини, впливає на оцінку комфортності того чи іншого простору. Межі можуть зчитуватися людиною підсвідомо і ідентифікувати простір на інтуїтивному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

Линч К. Образ города / К. Линч. – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с.

Успенский Б.А. Семиотика искусства. / Б.А.Успенский. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 360 с., 69 ил.

Шубович С.А. Мифопоэтический феномен архитектурной среды / С.А. Шубович. – Харьков: ХНАГХ, 2012. – 177 с.

Явейн О.И. Проблема пространственных границ в архитектуре : автореф. дис.... канд. архит.: спец. 18.00.01 / О.И. Явейн. – М.: Моск. арх. инст., 1982. – 20 с.

Аннотация.

В работе рассматривается композиционная роль, морфологические и семантические качества пространственных границ в архитектурно-градостроительной среде через эстетико-эмоциональные аспекты их восприятия.

Ключевые слова: пространственные границы, визуальное восприятие, архитектурная композиция, городская среда, видовой кадр, художественный образ.

Abstract:

The work is devoted the compositional role, morphological and semantic qualities of spatial boundaries in the architectural and urban environment through the aesthetic and emotional aspects of their perception.

Keywords: spatial boundaries, visual perception, architectural composition, urban environment, specific frame, artistic image.